

УДК 327.7:338.439

Халатур С. М.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*

Khalatur S. M.
*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of Finance Department
Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University*

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ЯК ВЕКТОР ВИРІШЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ

FOREIGN TRADE DEVELOPMENT OF UKRAINE AS A VECTOR OF GLOBAL FOOD PROBLEM SOLUTION

Анотація. У роботі розглянуто проблему нестачі продовольства, яка набула глобального характеру і являє сьогодні багатофакторне складне утворення. Досліджено основні правила та інструменти спільної торговельної політики. Визначено вплив сучасних інтеграційних процесів на розвиток зовнішньої торгівлі України, у тому числі на торгівлю продукцією агропромислового комплексу.

Ключові слова: зовнішня торгівля, продовольча безпека, економічна інтеграція, глобальна система, економічне регулювання.

Вступ та постановка проблеми. Наприкінці ХХ ст. людство стикнулося з цілою низкою глобальних проблем, які загрожують йому виродженням і знищенням. Висновки груп учених, що виконували дослідження на замов-

лення Римського Клубу, а також результати конференцій і самітів ООН, рекомендації яких одержали практичне втілення в Декларації тисячоліття 2000 р., показали, що вже сьогодні світ наражається на зростаючу небезпеку таких

проблем, як: депопуляція і старіння населення в розвинених країнах і одночасно вибухове зростання населення у бідних країнах, нестача продовольства і ресурсів, інтенсивне забруднення навколишнього середовища і необхідність упровадження в принципово нової енергетики, відставання більшості країн у переході до нових технологічних укладів тощо [1; 2].

За даними FAO, близько мільярда людей на планеті голодують. Сучасна географія місць, де відзначений гострий дефіцит найбільш необхідних продуктів харчування, охоплює низку країн, що розвиваються, Африки, Азії та Південної Америки, серед яких найбільш складна ситуація в Уганді, Малі, Нігері, Сомалі, Киргизстані, Таджикистані, Гондурасі, Гватемалі.

Таким чином, на початку XXI ст. проблема нестачі продовольства набула глобального характеру і являє сьогодні багатofакторне складне утворення, що має економічні, соціальні, технологічні, біологічні, історичні, етнічні, географічні, політичні та моральні корені. Як наслідок, особливої уваги набуває питання нарощування виробництва і зовнішньої торгівлі аграрною продукцією країнами, які мають для цього відповідні передумови. А саме до таких країн відноситься й Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук шляхів вирішення продовольчої проблеми і розширення зовнішньої торгівлі продукцією агропродовольчого комплексу завжди були предметами уваги багатьох зарубіжних та вітчизняних учених: С. Аміна, В. Волеса, В. Власова, К. Гойї, А. Гордєєва, О. Довгаля, З. Ільїної, А. Ішханова, Р. Карбоу, Є. Ковальова, Г. Клинові-Дацюк, Н. Литвинцева, Г. Мартіна, Н. Мусис, В. Мовчан, Дж. Форрестера, Б. Чернякова, Х. Шуманна, В. Бойка, О. Богуцького тощо [2–9].

Питання глобальної продовольчої проблеми потребує проведення додаткових досліджень щодо пошуку найбільш перспективних напрямів збільшення зовнішньої торгівлі України продукцією сільськогосподарського виробництва в умовах сучасних інтеграційних процесів.

Метою даної роботи є пошук найбільш перспективних напрямів збільшення зовнішньої торгівлі України продукцією сільськогосподарського виробництва в умовах сучасних інтеграційних процесів.

Результати дослідження. Сьогодні Україна вишла на якісно новий рівень участі в міжнародному розподілі праці та міжнародної інтеграції, що безпосередньо впливає на розвиток її зовнішньої торгівлі в умовах суттєвого впливу глобалізаційних процесів. Саме глобалізаційні процеси, посилення регіональної економічної та політичної інтеграції є визначальними характеристиками сучасної світової економіки і безпосередньо впливають на забезпечення національної конкурентоспроможності країн у глобальному масштабі і визначення напрямів вирішення основних проблем економічного розвитку.

Економічна інтеграція – процес розвитку стійких взаємозв'язків сусідніх держав, що веде до їх поступового економічного злиття, заснований на проведенні цими країнами злагодженої міждержавної економіки і політики [3, с. 83]. Іншими словами, економічна інтеграція – це процес економічної взаємодії країн, який приводить до зближення господарських механізмів і надалі приймає форму міждержавних угод і узгоджено регулюється міждержавними органами.

Участь країн в інтеграційних об'єднаннях забезпечує їм низку переваг у процесі економічного розвитку, до найбільш значущих з яких можна віднести: більш широкий доступ господарюючих суб'єктів до різного роду ресурсів – фінансових, трудових, матеріальних, новітніх технологій, а також можливість виробляти продукцію з розрахунку на більш ємкий (регіональний) ринок; можливість оперувати на більш широкому міжнародному (інтеграційному) ринковому просторі; створення привілейованих умов для фірм країн-учасниць, захист їх певною мірою від конкуренції зі сторони фірм третіх країн; сумісне рішення країнами-учасницями складних соціально-економічних, науково-технічних, екологічних та інших проблем [6, с. 252].

Погляд на інтеграцію як на процес, що розвивається від простих до складних форм, дав змогу здійснити класифікацію стадій інтеграційного процесу. Класичною класифікацією стала схема американського дослідника Б. Баласса, яка пропонує розрізняти співпрацю й інтеграцію. Якщо процес співпраці припускає проведення дій, спрямованих на зменшення різного роду дискримінації, то процес інтеграції припускає повне усунення дискримінації. Баласса виділив декілька видів економічної інтеграції в залежності від ступеня тісноти економічних зв'язків між країнами, що наведено в табл. 1 [7, с. 327–328].

Таким чином, найбільш простим видом інтеграції, за якого між країнами світу існує мінімум економічних зв'язків, є зони преференційної та вільної торгівлі. Цей вид інтеграції передбачає впровадження торгівлі без митних тарифів, податків, зборів та кількісних обмежень усередині інтеграційного об'єднання, при цьому тарифи для інших країн зберігаються. Найбільш часто зони вільної торгівлі створюються на обмежений період часу та по відношенню до певних груп товарів, найчастіше – промислових. Скасування мит щодо продукції АПК носить обмежений характер. Між країнами, що входять до зони вільної торгівлі, зберігаються кордони та контроль проходження товарів.

Участь будь-якої держави в процесі економічної інтеграції є об'єктивною і необхідною умовою її подальшого розвитку. Водночас світова практика інтеграції має тенденцію відходу від «жорстких» форм, таких як утворення на основі наднаціонального регулювання. На зміну цим тенденціям приходить лібералізована інтеграція, що спирається на договірне торгово-економічне співробітництво.

Таблиця 1

Види економічної інтеграції

Основні характеристики	Ліквідація митних бар'єрів у взаємній торгівлі	Єдині тарифи відносно третіх країн	Вільне пересування капіталів і робочої сили	Узгодження економічної політики	Здійснення єдиної економічної політики
Етапи					
Зона преференційної торгівлі	часткова	–	–	–	–
Зона вільної торгівлі	+	–	–	–	–
Митний союз	+	+	–	–	–
Спільний ринок	+	+	+	–	–
Економічний союз	+	+	+	+	–
Повна інтеграція	+	+	+	+	+

Джерело: складено автором на основі [7, с. 327–328]

Першим базовим зовнішнім фактором, що вплинув на умови участі України в сучасних процесах економічної інтеграції, стало її членство в СОТ з травня 2008 р. СОТ є наступником Генеральної угоди про тарифи та торгівлю (ГАТТ) і була створена згідно з рішенням Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів, який відбувався протягом 1986–1994 рр. і в якому взяли участь 130 країн-учасниць. Головним результатом Уругвайського раунду стало прийняття 15 квітня 1994 р. Марракеської угоди про заснування СОТ, яка набула чинності з 1 січня 1995 р. Світова організація торгівлі не тільки інкорпорувала в себе всю систему угод ГАТТ, але й істотно їх розвиває, дедалі більше прокладаючи шлях до лібералізації торгівлі та формування справді глобальної системи економічного регулювання [1, с. 4].

Угода про заснування СОТ передбачає створення постійно діючого форуму країн-членів для врегулювання проблем, які впливають на їх багатосторонні торговельні відносини, і контролю за реалізацією угод і домовленостей Уругвайського раунду [9, с. 18]. СОТ – це інституційна структура для організації виконання багатосторонніх угод і домовленостей, що містяться в додатках; вона також виконує функції організатора майбутніх торговельних переговорів і функції арбітра у врегулюванні суперечок [4, с. 23]. СОТ функціонує багато в чому так само, як і ГАТТ, але при цьому здійснює контроль більш широкого спектру торговельних угод (включаючи торгівлю послугами і питання торговельних аспектів прав інтелектуальної власності) і має значно більші повноваження у зв'язку з удосконаленням прийняття рішень і їхнього виконання членами організації.

СОТ має базові принципи, чіткі цілі, системні функції і розгалужену організаційну структуру. Головними завданнями СОТ є лібералізація міжнародної торгівлі, забезпечення її справедливості та передбачуваності, сприяння економічному зростанню та піднесенню економічного добробуту людей [9, с. 18].

Незважаючи на всю різноплановість правових документів, що втілюють результати Уругвайського раунду і створюють правову систему СОТ, існує низка ключових моментів, що визначають їх значення для кожної країни – учасниці СОТ і для розвитку її зовнішньої торгівлі. До цих моментів слід віднести такі: правові документи Уругвайського раунду визначають правила, якими повинні керуватися уряди в галузі торгівлі товарами, послугами, у сфері охорони прав інтелектуальної власності; сполучення національних правових систем у цій галузі через їх вирівнювання з нормами СОТ створює загальний правовий простір для розвитку міжнародної торгівлі й, отже, для діяльності безпосередніх учасників торгівлі; намір країн – учасниць СОТ використовувати в якості основних правових умов режим найбільшого сприяння і національний режим у всіх областях, що входять до компетенції СОТ; значне посилення функцій контролю та огляду того, як країни – учасниці СОТ виконують взяті на себе зобов'язання, і створення з цією метою необхідного організаційного механізму; намір країн – членів СОТ вирішувати спірні та конфліктні ситуації шляхом консультацій, переговорів і пошуку компромісів. Із цією метою угоди СОТ передбачають необхідний організаційний механізм [4, с. 30–35].

Угода про СОТ і вхідні в неї домовленості передбачають, що країни – члени СОТ повинні провести взаємні переговори про зниження бар'єрів у торгівлі товарами і послугами. Переліки цих зобов'язань також входять як складова частина в пакет домовленостей. Вони становлять кілька десятків об'ємних томів і носять суто кон-

кретний характер. Невід'ємною частиною СОТ є також унікальний механізм урегулювання торговельних суперечок, який є центральним елементом у справі забезпечення передбачуваності багатосторонньої торговельної системи.

Другим центральним фактором впливу на зовнішню торгівлю України в сучасних умовах є двохетапне підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 21 березня 2014 р. і 27 червня 2014 р., яке гостро ставить питання щодо вивчення основних аспектів спільної торговельної та сільськогосподарської політики ЄС для можливості поступового «вбудовування» агропромислового комплексу України у відповідний європейський простір.

Під категорією «торговельна політика» доцільно розуміти сукупність заходів, які приймаються керівними органами певних цілісних політико-економічних утворень (у даному випадку інституціями ЄС) регулювання взаємовідносин між господарськими суб'єктами у сфері торгівлі. У широкому розумінні торговельна політика стосується торгівлі як традиційними товарами (матеріальними), так і торгівлі послугами та факторами виробництва (працею, капіталом, інтелектуальною власністю тощо). Торговельна політика держав світу (у тому числі й ЄС) спрямована на протекціонізм національних виробників, посилення їх конкурентоздатності на міжнародній арені і лібералізацію зовнішньоторговельних зв'язків [3].

Проблема узгодження позицій окремих країн і створення спільної торговельної й агропромислової політики для Європейського Союзу як одного з найуспішніших інтеграційних об'єднань країн світу завжди була актуальною в період після Другої світової війни. Поняття «єдина торговельна політика ЄС» з'явилося в Договорі 1957 р. про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), відомому як Римський договір [5; 10].

Спільна торговельна політика, СТП (Common commercial policy) – сукупність рішень та заходів, які приймають інституції ЄС із метою регулювання торгівлі з третіми країнами [2]. Мета єдиної торговельної політики Співтовариства проголошена у ст. 131 Договору і полягає в прагненні сприяти гармонійному розвитку світової торгівлі, поступовій відміні обмежень у міжнародній торгівлі і зниженню митних бар'єрів. Тобто СТП є фактично політикою Співтовариства у сфері регулювання зовнішньоторговельних відносин.

Основні правила СТП стосуються: забезпечення функціонування митного союзу та спільного ринку; захисту глобальних інтересів ЄС у світовій торгівлі, що забезпечується через субсидування експорту та квотування імпорту; підвищення ролі ЄС у світовій торгівлі. Основними інструментами СТП є: правила експортно-імпорتنних операцій; митно-тарифне регулювання; захист внутрішнього ринку від негативного зовнішньоторговельного впливу; тарифні преференції ЄС; квоти та ліцензування зовнішньоторговельних операцій та інші заходи регулювання.

Сьогодні правила й інструменти СТП носять жорстко протекціоністський характер. Серед них особливу роль відіграють: загальний митний тариф – однаковий тариф на товари, ввезені в країну з будь-якої держави, яка не є членом ЄС; режими квотування імпорту зобов'язують держави-члени запроваджувати єдині квоти на ввезення певних товарів в ЄС; застосування антидемпінгових процедур – запровадження імпорتنних тарифів та мінімальних цін для товарів, які продаються в ЄС за дискримінаційними цінами, що може зашкодити європейському виробнику; процедура обмеження експорту – між експортером

та імпортером укладається угода щодо обмеження обсягу поставок товарів, яка спрямована на запобігання антидемпінговим процедурам із боку імпортера [8].

У межах Загальної системи преференцій (ЗСП) ЄС має преференційні угоди з абсолютною більшістю учасників СОТ, які передбачають зниження митних тарифів для їхньої продукції при постачанні на ринок ЄС. Окрім того, ЄС має низку торговельних угод із групами країн (Європейського економічного простору, ЄАВТ) та окремими країнами (країнами Середземномор'я, Мексикою, ПАР, а також з Україною) [6].

Водночас ЄС спрямовує зусилля, щоб мати міцнішу позицію на світовій арені, відіграючи провідну роль у формуванні майбутнього глобального економічного порядку через «Велику двадцятку» та відстоюючи європейські інтереси шляхом активного використання всіх існуючих інструментів. Частина зростання, яке Європа

повинна генерувати до 2020 р., повинна походити з країн з економікою, що розвивається, оскільки їх середній клас зростатиме та імпортуватиме товари та послуги, щодо яких ЄС має конкурентні переваги. Як найбільший торгово-економічний союз ЄС має переваги від того, що є відкритим для світу та приділяє значну увагу тому, до яких заходів вдаються інші країни з розвинутою економікою або економікою, що розвивається, для передбачення майбутніх тенденцій та адаптації до них.

Висновки. Таким чином, вплив сучасних інтеграційних процесів на розвиток зовнішньої торгівлі України, у тому числі на торгівлю продукцією агропромислового комплексу, проявляється у відповідних умовах членства в СОТ, в умовах участі країни в регіональних економічних об'єднаннях, а також дії специфічних умов спільної торговельної й аграрної політики ЄС, що відбиваються в умовах Угоди про асоціацію України з ЄС.

Список використаних джерел:

1. Аналітична доповідь Центра Розумкова «Україна і СОТ» // Нацбезпека і оборона. – 2002. – № 6.
2. Волес В. Творення політики в Європейському Союзі / В. Волес, Г. Волес ; пер. з англ. Р. Ткачук. – К. : Основи, 2004. – 871 с.
3. Довгаль О.А. Протекціонізм і лібералізм у процесі глобальної світової економіки (Питання теорії і методології) : [монографія] / О.А. Довгаль. – Х. : НУА, 2004. – 320 с.
4. Дюмулен І.І. Всемирная торговая организация / И.И. Дюмулен. – М. : Экономика, 2003. – 271 с.
5. Казімір Р. Історія європейської інтеграції: Від декларації Шумана до розширення на Схід / Р. Казімір ; пер. з англ. І. Андрейко, А. Максимук. – Перемишль : Парламент Молоді, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.youth.crimeastar.net/.../index5.html>.
6. Клинова-Дацюк Г.Д. Україна та інтеграційні процеси в сучасній Європі : [навч. посіб.] / Г.Д. Клинова-Дацюк. – Рівне : НУВГП, 2012. – 189 с.
7. Литвинцев Н.Н. Международные экономические отношения / Н.Н. Литвинцев. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2001. – 512 с.
8. Мусис Н. Все про спільні політики Європейського Союзу / Н. Мусис ; пер. з англ. – К. : К. І.С., 2005. – 466 с.
9. Мовчан В. Україна і СОТ: структура, порядок прийняття рішень і процедури / В. Мовчан // Членство України у СОТ: нові можливості та виклики для бізнес-асоціацій ; за заг. ред. Д.В. Ляпіна. – К. : Ін-т власності і свободи ; LAT&K, 2010. – С. 16–41.
10. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : [підруч.] / А.І. Грицяк, В.В. Говоруха, В.Ю. Стрельцов. – Х. : Магістр, 2009. – 620 с.

Анотація. В роботі розглянута проблема нехватки продовольства, которая приобрела глобальный характер и представляет сегодня многофакторное сложное образование. Исследованы основные правила и инструменты совместной торговой политики. Определено влияние современных интеграционных процессов на развитие внешней торговли Украины, в том числе на торговлю продукцией агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: внешняя торговля, продовольственная безопасность, экономическая интеграция, глобальная система, экономическое регулирование.

Summary. In the article it is considered the problem of the food deficit, which has become global and now it is multifactorial complex formation. The basic rules and tools of common commercial policy are investigated. It is described the influence of modern integration processes on the development of Ukrainian foreign trade, including the trade of agricultural products.

Key words: foreign trade, food security, economic integration, global system, economic regulation.